

לבי במזרח:

הציונות האירופית והמזרח התיכון

ד"ר חנן חריף

שיעור 1 היהודים - עם מזרחי?

י"ל גורדון, הקיצה עמי (1866), מתוך פרויקט בן יהודה

הקיצה עמי! עד מתי תישנה?
הן גז הליל, השמש האירה,
הקיצה, שא עינה אנה ואנה
וזמנה ומקומה אנה הכירה.

הארץ בה עתה נחיה נולד
לגלילות אירפה הלא נחשבה --
אירפה הקטנה מחלקי חלד
ובחקרי חכמה מכלם נשגבה.

ארץ עדן זאת הן לך תפתח,
בניה 'אחינו' לך יקראו עתה.
עד מתי תהיה קרפס כאורח,
למה מנגד להם תלך אתה?

וכבר גם יסירו שכמה מסבל,
ומעל צנארה עלך ירימו,
ימחו מלבם שנאת שוא והבל,
יתנו לך ידם, לך שלום ישימו.

הרימה נא ראשה, הישר גבה,
ובעיני אהבה אלימו השגיחה,
ותנה לחכמה ודעת לבך
והיה עם משפיל ובלשונם שיחה.

מ. ל. ליליינבלום, "דרך תשובה" (1881), בתוך: כתבים אוטוביוגרפיים, א-ג,

ההדיר והקדים מבוא שלמה בריימן (מוסד ביאליק, תש"ל), עמ' 196

כן, זרים אנחנו. הננו זרים לא רק פה, אך בכל אירופה כולה, כי לא היא מולדת עמנו. עתה מצאתי ביאור המלה 'אנטיסמיטיזם'. כן, זהו סוד כל צרותינו בימי-גלותנו, גם בהיותנו באלכסנדריה בזמן הבית השני, גם בכל ארצות פזורינו מימי החורבן ועד עתה. זרים אנחנו, לא נכבשים. אך אסופי-חוץ, אורחים לא-קרואים. בזמן תגבורת האמונה היינו זרים באירופה על פי אמונתנו, ועתה, בזמן תגבורת הלאומית, הננו זרים על פי גזענו. כן הוא, סמיטים אנחנו בתוך בני אריים, בני שם בתוך בני יפת, שבט פאלסטיני מאסיה בארצות אירופה.

בנימין זאב הרצל, מדינת היהודים (1896), תרגום המרצה, בהתבסס על תרגום אשר ברש (תשל"א), פרויקט בן יהודה

לאירופה נהיה אנחנו כחומה בצורה נגד אסיה, ונעמוד על המשמר להגן על התרבות מפני הברבריות. בתור ממלכה בפני עצמה לא יחדל מהיות קשר ויחס בינינו ובין עמי אירופה, והם יהיו ערבים לקיומנו. בנוגע למקומות הקדושים לנוצרים שבארצנו... אנחנו נשמור על המקומות ההם ובקיומנו נהיה אחראים למלוי חובתנו זאת.

יהל"ל (יהודה ליב לוינ), "משאת בנימין", בתוך: יהל"ל (מתרגם), בנימין דישראל, נס לגוים או טאנקרעד א' (דפוס א' גינז, תרמ"ג-תרמ"ד), עמ' 34-35, 48

הבאמת יש יתרון לשבט אנגלי-זאקסי על שבט בני שם? – לא! לא יוכל היות!... והשערתו היא, כי השבט היותר נעלה והיותר מושכל ומלא כשרון הוא שבט משפחות ארץ המזרח, ואשר כראש וראשון, כנבחר ונעלה מכל שבטי המזרח יצטיין שבט היהודים... ובאשר תכונת כל עם תלויה גם בתכונת הארץ שהוא נולד ויושב בה, לכן מצא דיזראלי, כי ארץ הקדם היא הנבחרת מכל הארצות וסגולתה הטמונה בקרבה היא שעמדה לה לגדל השבטים היותר נבחרים. וארץ ישראל שהיא צבי הארצות וסגולת כל מדינות, היא היא העמידה את השבט היותר נבחר ומעולה – את בני ישראל... הנה איירפא הגאיונה המתהללת באלילי הציויליזציון שלה מתאמצת למותת בה ולהכריע על ידה את 'המזרח' בעוד אשר באמת לא יוכל העולם להיות מאושר אם לא ישוב לתחיה 'המזרח' עם הציויליזציון שלו הגוועת. למען הקם לתחיה את ארץ המזרח, נחוץ להוציאה לחרות ולחלצה מן האנארכיה... אך במי תלוי הדבר? אנגליה ושבט בני הקדם המפוזרים בקצוי איירפא – היהודים, הם כלי החפץ המסוגלים לזה ביותר.

מרדכי זאב פיארברג, לאן? (תשכ"ג), מתוך פרויקט בן-יהודה

הבה ואגיד לכם, אחי, כי לא אך אנחנו פנינו מועדות אל המזרח, אך המערב כולו נוסע זה כבר מזרחה... ימים יבואו ומאות המיליונים אשר במזרח, העצמות היבשות, יתעוררו לתחייה; אז יקומו עמים רעננים ומלאי חיים וייסדו את החברה החדשה... ואתם, אחי, בלכתכם עתה מזרחה, עליכם לזכור תמיד, כי מזרחיים אתם מלידה; בעת שהמערב כולו הולך מזרחה לרשת נחלת המת, עליכם ללכת שם בשביל להחיות את המת ולבנות את בניין החברה החדשה. השונא היותר גדול של היהדות הוא – המערב, ולכן הנני חושב כדבר בלתי טבעי, שהעם העברי, המזרחי, יפיל גורל על המזרח ביחד עם עמי המערב. הנני מאמין כי העם העברי יחיה ויעמוד על רגליו; הנני מאמין, כי העם הגדול הזה... יתן עוד הפעם חיים להחברה; אבל החברה הזאת תהיה מזרחית. המזרח הגדול יתעורר משנתו ויחל לחיות חיים טבעיים, אז יעמוד העם המקולל בראש גויים, בראש המזרח החי. לכן, אחי, בנסעכם מזרחה, אל תסעו כאויבי המזרח, אך כאוהביו ובניו הנאמנים. התחזקו נא להחיות אותו ולא להמיתו... אם אמת הדבר כי יש תעודה לעם ישראל, יצור נא את תורתו ואת תעודתו וישא אותן אתו אל המזרח. לא אך ל"ארץ ישראל", אך אל המזרח כולו.

שיעור 2

מוצא ערביי ארץ-ישראל

אליהו ספיר, השנאה לישראל בספרות הערבית, השלח, ו (תרנ"ט-תר"ס), עמ' 223-227

העם הזה, לאמר, הערבים המחמדים [המוסלמים], בהיות גם הם מבני שם, יש גם להם במדה רבה אותה התכונה המוסרית שבני עמנו מצינים בה, והוא רגש הצדק והמשפט ואהבת הבריות, והרגש הטבעי הזה עובר גם להם בירושה ומתנחל מאבות לבנים... היו אמנם רבים מהמחמדים שלחצו ורדפו את היהודים בשנאה וקנאה עצומה הנובעת מעמקה של נפשם מבלי כל סיבה חיצונית נוגעת לקיומם ואשרם; אך המחמדים האלה לא היו – לבד אחדים יוצאים מן הכלל – מהערבים, כי אם מעמים אחרים בארץ פרס ותרכסתאן שהתפשטו אח"כ גם על כל ארצות הערבים ועמי ארצות הברברי בצפון אפריקה ומערבה, שעברו אח"כ גם אל ספרד. הגרים האלה שנספחו אל דת הערבים, קבלו מהם רק את האמונה ועקרי הדת וחוקותיה, ולא את תכונותיהם ונטיותיהם...

משחשכה שמש הערבים וירדה גם שארית ממשלתם חדלה גם ספרותה ועברו ימים רבים ללא חכמה וללא דעת, חדלו הסופרים ואפסו כל אנשי מעשה בה, עד הדור הזה. ובדור הזה עם הערבים המחמדים עודנו בשפלות הרוח, גופו קיים ונשמתו עוממת. הרדיפות שנרדפו ימים רבים השאירו בהם רשם עמוק ויפילו עליהם תרדמה עזה מבלי להתנער ולהתעורר, אם לא תניענהו תנועה מבחוץ אשר תפעל עליו לטובה ובכונה ישרה ונאמנה ותעודדהו לחיים חדשים.

התכונות הטובות של אהבת הבריות בכלל וישראל בפרט, שמנתי בהערבים בראשית דברי, טבועות הן בלבם גם היום, והם מצטיינים גם היום באי-שנאתם לישראל, ובייחוד ההמון הגדול הרחוק עוד מהערבים הגדולות וחופי הים, אשר נשאר עוד טהור בגזעו ודמו. אך במדה זו שהם מצטיינים באי-שנאתם כן מצטיינים הם באי-דיעתם את ישראל, טיבו, תכונותיו ומעשיו בזמן הנוכחי, והנם קולטים מחברת העמים האחרים, היושבים בארצות אלה ומתקרבים ומתחבבים עליהם, רעות ועלילות על ישראל, דברי בוז ונאצה, המתקבלים מעט מעט על לבבם ונרשמים עליו מבלי להמחות... הערבים המחמדים נוטים הם לחשוד כל גר וזר הבא לארצם – תולדה מוכרחת מהיסורים הרבים שסבלו מהעמים האחרים שנכנסו לגבולם. והערבי הזה מביט על בן ישראל הבא לארצו – וגם על המעטים שהתיישבו בה מלפני זמן לא רב – כמתמיה, מבלי דעת מה טיבו. לבו נוטה אליו, רגשותיו מתרפקות על בן גזעו הקרוב אליו; אך האינדיפרנטיסמוס שמראה לו בן ישראל, וכנגד זה השמועות ש[הערבי] מקבל מאת אחרים בשפתו ובסגנונו, בע"פ ובכתב, לבזות ולהרשיע את ישראל בכל תועבה, פועלת מעט מעט להגביר את הדמיון על הרגש ואת האמונה העיוורת על השכל והמחשבה.

דב בר בורוכוב, "לשאלת ציון וטריטוריה" (1905), בתוך: 'לי לויטה וד' בן-נחום (עורכים), כתבי ברוכוב, (הקיבוץ המאוחד וספרית פועלים, תשט"ו-תשכ"ו), עמ' 148

האוכלוסייה המקומית בארץ ישראל קרובה ליהודים לפי ההרכב הגזעי יותר מכל עם אחר, אפילו מן העמים ה'שמיים'; יש להניח הנחה המתקבלת מאוד על הדעת, כי הפלאחים בארץ ישראל הם צאצאים ישירים של שרידי היישוב החקלאי היהודי והכנעני, בצירוף תערובת קלה מאוד של דם ערבי; כי כידוע הערבים הכובשים הגאים התערבו אך מעט מאוד בקרב המון העם בארצות הנכבשות על ידם... כל הנוסעים התיירים מאשרים כי פרט לדיבור הערבי אי אפשר להבחין בין סבל ספרדי לבין פועל ופלאח בשום דבר. ודימיון חיצוני כזה חשוב בשבילנו הרבה יותר מכל מיני סימנים "קראניומטריים" [קראניומטריה=מדידת הגולגולת] ושאר סימנים אנתרופולוגים-מדעיים, כי ההבדל במראה החיצוני הוא התנאי היחיד לאפשרותן של כל מיני שנאה, באין הבדלים בהליכות ובמנהגים. נמצא, שההבדל הגזעי בן יהודי הגולה לבין הפלאחים הארץ-ישראליים אינו ניכר יותר מאשר ההבדל בין יהודים אשכנזים לספרדים. בני המקום בארץ ישראל, שההדיוטות קוראים להם 'ערבים' או גם 'תורכים', אין בעצם ביניהם לבין הערבים והתורכים ולא כלום, ויחסם אל אלה ואלה הוא קר ואפילו עוין. הם מתבוללים ברצון בכל תרבות גבוהה ובקרבת המושבות היהודיות הם מסגלים להם את התרבות העברית, שולחים את בניהם לבתי הספר העבריים, והם לומדים לדבר שם עברית רהוטה לא גרועה משל ילדי היהודים.

דוד בן גוריון ויצחק בן צבי, "מוצא הפלחים" (1919), בתוך: ארץ ישראל בעבר ובהווה (יד בן צבי, 1978), ירושלים, עמ' 201

מוצאם של הפלאחים עדיין לא נחקר אלא מעט ומקורם לא נקבע לפי שעה, מבחינה מדעית, קביעה מוחלטת. ואולם, דבר אחד ברור: הפלאחים אין מוצאם מן הכובשים הערבים שהשתלטו על ארץ ישראל וסוריה במאה השביעית לספירה. המנצחים הערבים לא השמידו את האוכלוסייה החקלאית שמצאו בארץ... אין ספק בכך, שהפלאחים מוצאם מן היישוב הכפרי, שמצאו הערבים בארץ במאה השביעית. מי היו אנשי יישוב זה באותו זמן? המוני האיכרים בארץ ישראל, קודם לבואם של הערבים אליה, ודאי לא היו יוונים או רומאים... יהדות ארץ ישראל לא הושמדה כולה לאחר המלחמות עם אספסיאנוס, טיטוס ואדריאנוס... ההמונים הבורים, המדולדלים, עם הארץ, בעיקר האיכרים הקשורים לאדמתם, קיבלו בלחצן של גזירות ורדיפות קשות את הדת החדשה [=הנצרות], שפטרה אותם מן הכל והבטיחה להם הבטחות גדולות... לאחר כיבושי הערבים המירו אותם המונים עצמם, באותה קלות ובאותה מהירות, את הנביא מנצרת בנביא ממכה... זמן רב לאחר חורבן בית שני, ואפילו לאחר דיוכי מרד בר כוכבא... עדיין ישבו יהודים בהמוניהם על אדמתם... האיכר היהודי, כמוהו ככל איכר, לא במהרה ניתק עצמו מאדמתו, שרוותה זיעתו וזיעת אבותיו... כל אלה יביאונו לכלל מסקנה, שהאוכלוסייה הכפרית שמצאו הכובשים הערביים בארץ ישראל היתה במידה רבה יהודית.

ישראל בלקינדה, הערבים אשר בארץ ישראל (המאיר, תרפ"ח), עמ' 13, 19

בעת שאנו קוראים ליושבי הארץ "ערבים", הם אינם קוראים לעצמם בשם הזה. אם ישאלו אחד מהם: מי אתה? – ישיב: פלאח, כלומר עובד אדמה, מושלים, בן דת מוחמד ולעולם לא יגיד כי הוא ערבי. בשם "ערב", לאמור ערבים, הוא קורא לבדואים הנוודים... וכאשר יוסיפו לשאול את הפלאח: מהי הלשון שאתה מדבר בה? – ישיב: ערבי, לאמור ערבית... יושב ארץ ישראל יודע ומרגיש שהוא מדבר ערבית, בלשוננו של העם הזה, שכבש את הארץ לפני אלף ושלוש מאות שנה, אבל הוא בעצמו לא נהפך לערבי...

ברור אפוא לנו, כי בארץ ישראל אנו פוגשים חלק הגון מבני עמנו, שאמנם חדל לחיות חיים משותפים איתנו, זה 1500 שנה, אבל עצם מעצמנו ובשר מבשרנו הוא. מובן, שבתוך הים הזה נדמה הוא, במשך הדורות הרבים, גם מיסודות זרים הרבה: יוונים, רומאים, ערבים, פרסים, אירופאים מנוסעי הצלב ועוד. אבל הרוב המכריע הוא מן היהודים, שלא יצאו מן הארץ ובה סבלו את גלותם המדינית והרוחנית. הנוסף לצינים בתור ערבים, למרות ההיסטוריה למרות דבריהם הם, אך ורק מפני כי מדברים הם ערבית?

יעקב טהון, פרוטוקול ישיבת הוועד הזמני של יהודי א"י (1919) בראשית רבה ב, ד

מעטים הם העמים, שנוכל להיכנס איתם בקשרי ידידות מעם לעם כמו העם הערבי. ומי יודע מה שעתידה לגלות החקירה המדעית? – אולי, מה שמתקבל מאוד על הדעת, שבישוב הערבי הכפרי חיים שרידי העברים הקדמונים, ותתעורר הרגשת קרבה גזעית בין שני העמים, שתיצור בסיס חדש לחייהם בארץ.

שיעור 3 מי מפחד מפאן-שמיות?

חיים מרגלית קלוורסקי, "מצע להסכם יהודי-ערבי", שאיפותינו, ג, ח-ט (1932), עמ' 245-

253

כדי להציל את העם היהודי השמי מכיליון לאומי אין טוב לו, אמרו הציונים הראשונים, כי אם לשוב למקורו, למזרח, לארץ מולדתו מלפנים, המיושבת בחלקה על ידי אחיו לגזע הערבים... האם הרוסים הסלאווים לא עזרו לאחיהם הבולגרים הסלאווים כדי לשחרר אותם מעול התורכים, והעמים הלטיניים האם לא עזרו ללטינים?

יצחק אפשטיין, שאלה נעלמה (תרס"ז-תרס"ח), מתוך פרויקט בן יהודה

שיטתנו ברכישת קרקעות צריכה להיות אך תוצאה ישרה מיחוסנו אל העם הערבי בכלל. העיקרים, שעל פיהם עלינו לפעול את פעולותינו כשאנו באים להתנחל בקרבם הם הזוה ובקרבנות, הם: א. העם העברי, הראש והראשון לכל העמים בתורת הצדק והמשפט, השוויון המוחלט והאחוה האנושית, מכבד לא רק את הזכויות האישיות של כל אדם, אלא גם את הזכויות הלאומיות של כל אומה ושבת; ב. עם ישראל השואף לתחיה הוא אח לַדְעָה ולפעולה לכל העמים המתעוררים לחיים, מתיחס באהבה וברצון אל שאיפותיהם ומפתח בקרבם, בבואו עמהם במגע, את ההכרה הלאומית שלהם. שני העיקרים האלה צריכים להיות ליסוד כל יחוסנו אל הערביים, – זה העם הכביר, המצוין במעלותיו הגופניות ובכשרון-בינתו. מאותו רגע, שאנו באים במחיצתו, עלינו לשים לב אל זכויותיו. הוא נאחז בארצו זה יותר מעשרים יובל, ואילו הצטמצם בה כלו והושיבה עד בלתי השאיר מקום לאחרים, כי עתה אולי לא הועילו לנו תביעותינו ההיסטוריות. אבל, לאשרנו, תופש הגוי הזה מרחב כל-כך רב על פני הארץ, עד שהוא יכול להניח לנו, לעם העתיק הקרוב אליו כל כך בדמו, בשפתו ובנטיות נפשיות הרבה, לתפוש בארץ אבותינו כל אותו החלק, שעדיין לא החזיק בו הוא, ולא רק יכול, אלא גם מוכרח הוא לטובתו להכניס את היהודים לארצם, כי חסר-אונים הוא להיטיב בידיו את מצבו ולצאת מעוניו ובערותו... שני העמים האלה, העברי והערבי, יכולים למלא איש את חסרון רעהו, כי מה שאנו יכולים לתת לערביים לא יוכלו לקבל מכל עם אחר... אין לנו כל מחשבה זרה של שעבוד ושל המעטת האופי הלאומי של שכנינו. בלב טהור או באים להתישב בתוכם על מנת להיטיב להם בכל היחסים... דרושה עוד הסכמת הצד השני; ואותה נשיג לאט לאט ע"י פעולה מעשית, שיש בה תועלת לארץ, לנו ולערביים... השגת הטשארטר הקיים הזה, שצריך לחרות לא על נייר או קלף, אלא בלב ובמוח של עם שלם, היא מפעל כביר, שאין דומה לו בתולדות התקדמותה והשתחררותה של האנושיות, כי תוצאותיו הן תחית שני עמים שמיים עתיקים, בעלי-כשרונות ורבי-עמידות, המשלימים זה את זה.

ר' בנימין, "משא ערב", המעורר (יולי 1907), עמ' 271-273

ובשכבר הימים יהיה כאחד מאתך ולא נודע כי בא אל קרבך: את בניך תתן לו ולקחת גם מבניו: ויבוא דם גבוריו בדמך והלכת הלך וגדול: ומצא מין את מינו והיה מין אחד: אנשים אחים אנחנו. משפחות אחדות כל גויי הארץ: אראנו אם לא עתה, אשורנו אם לא קרוב!

י"ח ברנר, מכתב לר' בנימין (1906), מתוך: ר' בנימין, מזבורוב ועד כנרת (אגודת הסופרים העבריים ליד דביר, תש"י), עמ' 206

היום קבלתי את שגעונותיך. "משא ערב" יפה מאוד בחיצוניותו אבל להדפיסו ב"המעורר" לא אדפיסו מפני שתכנו אינו כלום בעיני. כן, מלחמה בינינו, אחי הקרוב-רחוק... על דבר הערבים לא אמת – שונאינו המה בארץ, ובכלל כל זה הוא בעיני, סלח לי, דברים בטלים...

איש עברי (יוסף קלוזנר), "חשש", השלח, 1 בדצמבר 1907

המון המילים הערביות, שמשתמשים בהן סופרי ארץ ישראל כשהם באים לצייר את חיי בני המושבות, מוכיחות... כמה חזק הוא הלחץ של הלשון הערבית, וכמה דוחקת לשון זו... את רגלי הלשון העברית... להרבה מושבות עבריות אין שם עברי כלל ואין היהודים דואגים, שיהא להן שם עברי, מבלי הבין, שכל עוד שתיקרא איזו נחלה עברית בשם ערבי יהא הדבר למזכיר עוון לערביים: השם יזכירם תמיד, כי להם היתה הנחלה והיהודים זרים הם עליה.

אבל חשש יותר גדול מעורר תוכנם של הציורים [=התיאורים] מחיי היהודים בארץ ישראל. השפעת היהודים על הערביים ברוח העברי נראה מתוכם רק מעט. ולעומת זה נראית וניכרת השפעתן של כל דרכי החיים הערביים על היהודים הארצישראליים, ביחוד על הדור הצעיר, במידה שאין למעלה ממנה. אם איזה יהודי נעשה דומה לבדואי: אם הוא יודע לרכוב על סוס ולירות ברובה ולהתלבש בעבאיה – באים סופרי ישראל מזה לידי התפעלות עליונה. אם יהודי מראה רוח גבורה פראית, ובה הוא נוטע אליו יראת-הכבוד בליבות הערביים – אין די שבח בפי סופרינו כשהם באים לתארו. ובאיזו הנאה משונה הם מציירים כל יהודי ארצישראלי, שהוא מדבר ערבית ודומה לערבי!

ר' בנימין, "בראשית" (1913), בתוך: בינתיים: קובץ ספרותי (דפוס האחדות, תרע"ג), עמ' 101

לולא היינו צרי-לב וקטני-ההשגה היינו מוצאים את הדבר הפשוט הזה: בארצנו יש מקום, בעיר ובשדה, בעבור חמשה מיליון נפש. כעת יושבים בה לכל היותר כחצי מליון עירוניים ופלאחים, בני עם אחר. יוצא, שאחרי תקונים שונים שעלינו לעשותם, יכולים להתישב עוד 4.5 מיליון. עלינו איפוא לצרף את עם הארץ ל'מנין' ולעבוד אתו למטרה אחת: הרמת הארץ, וממילא שני השותפים יבואו על חשבונם... מנקודת-ראות זו, היחידה להשגת המטרה, אין העברי והערבי שני כחות מתנגדים זה לזה, אלא שני כחות, שאם אמנם פטור בלי התנגשויות זמניות אי-אפשר להם, אבל בעיקר מתאחדים הם לשם מטרה אחת זמנית ועזרה הדדית.

יעקב טהון, פרוטוקול ישיבת הוועד הזמני של יהודי א"י (1919)

לא מעטים הם האנשים אשר יחסם כלפי הערבים הוא יחס של בוז וביטול... ואם אני מדבר לשם הידידות עם הערבים – הרי זה נובע אצלי מתוך הכרתי הציונית, ולא לשם פוליטיקה... אבל ברור הוא, כי בלי הכרה הדדית עם הערבים ואמון הדדי לא נוכל לבנות את ביתנו הלאומי בארץ... הן ידידות עם העם הערבי הנה אחד היסודות של הציוניות: הציוניות היא לא רק תחיית העם העברי – אלא גם תחיית העם הערבי ותחיית המזרח כולו. ובעבודה זו – תחיית המזרח – צריכים הערבים והיהודים ללכת יחד...

מעטים הם העמים, שנוכל להיכנס איתם בקשרי ידידות מעם לעם כמו העם הערבי. ומי יודע מה שעתידה לגלות החקירה המדעית? – אולי, מה שמתקבל מאוד על הדעת, שבישוב הערבי הכפרי חיים שרידי העברים הקדמונים, ותתעורר הרגשת קרבה גזעית בין שני העמים, שתיצור בסיס חדש לחייהם בארץ.

ארתור רופין, "פרוטוקולים של ישיבת ההנהלה הציונית", 19.5.1936, אצ"מ, S25/1620, עמ' 60

60

בנקודה אחת צדק מר אוסישקין. עלינו להדגיש את יחסנו החיובי לפן-שמיות. לי ברור, כי הערבים היושבים כיום בארץ ישראל הם צאצאי אותם הערבים שהתהלכו על אדמת ארץ ישראל לפני אלפיים שנה ונקראו אז בשם יהודים. הגזע לא נשתנה... אנו ודאי נגיע כאן פעם לידי הבנה תרבותית עם הערבים, שתהיה יותר טובה מההבנה עם אירופה.

ח. נעמן, "מכתב גלוי ללורד מוין", בעיות היום (נובמבר 1942), עמ' 40

אני וידידי, בין היהודים והערבים כאחד, משוכנעים בגזעיות ושורשיות הקרבה והאחוה שבין היהודים והערבים. קרבה זו... מצאה את ביטוייה הבהיר בזמן הופעת האישלם בימי הביניים ובייחוד בתקופת ספרד... התרבויות העברית והערבית נתנו לעולם גם בשטח השירה, יצירות מונומנטליות המאוחדות ברוח אחת. תרשה לי להביע את הדעה והתקווה, שקרבה זו הולכת ומתחדשת, למרות הכל, בפינת-עולם שבה החלה ההיסטוריה המשותפת לשני העמים האלה. רבות לומד החקלאי הערבי מחברו למקצוע העברי, אולם ההשפעה איננה חד צדדית. אנו מאמינים שבהבנה, בעבודת גומלין ובעזרת ידידינו האנגלים, נוכל לפתח ארץ ישראל כארץ מאושרת ומשותפת לשני העמים ולתת את תרומתנו לעולם ולאנושות כולה.

שיעור 4 אסלאם ויהדות – אחיות או אויבות?

ר' בנימין, "מחמד", המעורר (מאי 1907), עמ' 197

מחמד לא היה הגדול שבעדת הנביאים, היותר אמתו שבהם; אבל הוא היה חד מחבריא (=אחד מן החבורה). דבר זה עלינו לזכור. הדעה המקובלת, כי הוא היה סתם רמאי, נוכל, חונף וצבוע, כי אמונת מחמד היא ערמה של תבלית ותעתועים, תרמית והבל הבלים, דעה זו משובשת היא מעיקרא. בן בלי אמת – יסוד איזו אמונה? שקר הדבר!... בית כזה לא יעמוד גם י"ב מאות שנה ולא ישובו בו ב' מאות מיליונים אדם...

יוסף יואל ריבלין, מבוא לתרגום משירי ענתר (1916), מתוך פרויקט בן יהודה

הכרת השירה הערבית חשובה במיוחד לנו, היהודים, כתב, אחרי אשר השפעתה ניכרת הרבה בספרותנו העתיקה, וביחוד בתקופה הספרדית... כל אשר יקרא שנים שלושה שירים ערבים, ואחריהם בשירי משוררינו בספרד – יכיר מייד כי רוח אחת להמה וממקור אחד יצאו.

יוסף יואל ריבלין, הקדמה לאלקראן (הקוראן), 1936, מתוך פרויקט בן יהודה

ערך מיוחד נמצא בו [בקוראן] אנחנו היהודים, מתוך שהוא אחת יצירות הרוח השמית היותר מפליאות. מלא הוא הפאתוס הנבואי המיוחד לבני שם והריתמוס של יצירותינו הקדומות ביותר, וכאילו ממקור אחד איתם יהלך מאהלי שם. הד הכמיהה אל האחד הנשגב והנעלה של מאמיני האחדות מאז ומעולם נשמע מתוכו... כדבר בעתו הוא תרגום הספר הזה לעברית עתה בהתעורר העם היהודי לשוב אל המזרח אל רוחו ואל חייו.

S. D. Goitein, Jews and Arabs (Schocken Books, 1974 [1955]), p.130

(תרגום המרצה)

הציוויליזציה המערבית המודרנית... עומדת במהותה בניגוד לתרבות הדתית של היהודים. האסלאם, לעומת זאת, צומח מן היהדות עצמה, וניתן לומר כי הוא מעין עיבוד, מעין הרחבה שלה... היהדות יכולה לשאוב בחופשיות ובשפע מן הציוויליזציה המוסלמית, ובה בעת לשמור על עצמאותה ועל שלמותה, במידה רבה בהרבה מכפי שעלה בידה לעשות בעולם המודרני.

Modern Western civilization... is essentially at variance with the religious culture of the Jewish people. Islam, however, is from the very flesh and bone of Judaism. It is, so to say, a recast, an enlargement of the latter... Judaism could draw freely and copiously from Muslim civilization and, at the same time, preserve its independence and integrity far more completely than it was able to do in the modern world

את האסלאם יש להשוות עם היהדות, משום ששתי דתות אלה כה דומות זו לזו, או אף זהות בתבניתן מבחינה טיפולוגית... האסלאם, כמו היהדות, היא דת של מצוות, שבה שמירה מדוקדקת על צווים פולחניים ומוסריים נועדה לקדש כל רגע מחייו של המאמין ולהפוך אותו למודע באופן תמידי להיותו עבד האל.

Islam must be compared with Judaism, because the two religions are so very similar to each other, or, from a typological point of view, are identical in pattern. [...] Islam, like Judaism, is a religion of commandments in which the minute observance of ritual and ethical injunctions is intended to sanctify every moment of the believer's life and to make him continuously aware of his being just a servant of God

שיעור 5 הארץ והמרחב: וילה בג'ונגל או ים-תיכוניות?

שלמה צמח, "שווה בשווה", מעריב, 19 בנובמבר 1965

כלום הייתה שאיפתה של שיבת-ציון, שהמרכז המדיני היהודי, העתיד לקום בארץ-ישראל, יהיה מחובר אל המזרח ויהא נכלל בתוכו? או שמלכתחילה ראתה הציונות את ייעודו של המרכז הזה בשתי הפנים שלו, בתערובת זו של מזרח ומערב כאחת, ומכאן שליחותה לתווך בין שני עולמות הללו, לגשור גשרים ולקרבתם זה לזה?

לאמיתו של דבר, שיבת ציון מעולם לא התעמקה בעניינים אלו ולא בררה אותם עד תומם. אבל עם העליות לארץ ישראל וההיאחזות בה יצא ה'מזרח' מן המופשט והכולל והיה לדבר של ממש – כלומר שבטי-ערב שבתוך ארץ-ישראל גופה והארצות שלאורך גבולותיה ממזרח וצפון ודרום. וכשמזרח זה התחיל לגלות סימני התנגדות לשאיפותיה של שיבת-ציון, צף ועלה הרעיון, כי בני תערובת אנו ומקומנו בעולם זה להיות החוליה המאחדת שתי תרבויות שהתרחקו זה מזה. וכאילו אותה שליחות אוניברסלית נדיבת רוח, שנצטרפה לשיבת ציון, מחזקת את תביעותיה המדיניות ונוטלת עוקצה של ההתנגדות הערבית להן. הרעיונות והנימוקים של הלך רוח זה עדיין ניכרים במשא ומתן שאנו מנהלים עם העולם עד היום הזה.

אלא שמצד הרגש והמנהג היו העליות הראשונות משך שלוש שנה – ביל"ו, תר"ן, עלייה שנייה – עד הצהרת בלפור, 'מזרחיות' ממש. אליעזר בן יהודה כשבא לירושלים להחיות את הלשון העברית, הפגין את ה'מזרחי' שבו וחבש תרבוש לראשו! במושבות היתה העבייה השחורה של האפנדי וגם העגאל והכפייה מצויים; העולים מארצות אירופה הסתגלו עד מהרה אל מזונות הארץ... ואכן הנטייה של עליות הללו הייתה להכות שורש במזרח ולהסתגל אל מנהגיו ונימוסיו...

נטיות הללו והרהורים הללו – בת קולם אתה שומע גם בספרות העברית, שהשפעתה גדולה על צעירי ישראל בגולה. כוונתי לדברי פיארברג בסיפורו 'לאן?'... אמור מעתה, היו בשיבת-ציון רגשות חיבה רומאנטיים כלפי המזרח... מכל מקום החובה הזאת על העולים לציון, ללכת לשם כשזכרונם עמם, 'כי מזרחיים הם מלידה', והנוסעים אל המזרח 'כאוהביו ובניו הנאמנים' יסעו – חובה זו ורגשות הללו נחלת הכל היו, ולפני שישים ואחת שנה היו גם נחלתי ונחלת חברי.

שלמה דב גויטיין, על הוראת הערבית (יבנה, תש"ו), עמ' 8

לימוד הערבית הוא חלק מן הציונות, חלק מן השיבה אל השפה העברית ואל המזרח השמי, שהוא כיום כולו דובר ערבית. אנו חפצים שילדינו, לכשיצאו לזירת החיים, יוכלו להרגיש את עצמם בני-בית במזרח זה והיו מוכשרים לפעול בו, כשם שאנו שואפים לכך, שהם לא יאבדו את הירושה היקרה של הרוחניות האירופית, שהבאנו עמנו.

שלמה דב גויטיין, "התוכן הרוחני של חינוכנו", לוח הארץ (1950), עמ' 93-109

למה אנו מגדלים את ילדינו? כלום לא להיות אזרחים מושרשים ויציבים בחלק זה של העולם? ... לימוד השפה הערבית והכרת חיי המזרח דרושים לנו אפוא קודם כל לצרכי עתידנו, הם גופי הנחות לביסוס קיומנו כאן. אך בדרך אגב תצמחנה מלימודים אלה גם כמה תועלויות אחרות. ידיעת השפה הערבית תסייע הרבה להשבתה של השפה העברית, אשר היא עדיין רופפת בפנינו... ועוד: האסלאם הוא האח הקרוב של היהדות. פעמים אדם עשוי לגלות את עצמו מתוך הכרת זולתו הקרוב אליו. כך יתכן שההתוודעות אל האסלאם תרבה את הבנת היהדות בין צעירינו.

אורי אבנרי, מלחמה או שלום במרחב השמי (דף חדש, 1947), עמ' 17-18

חייבים אנו ליצור הכרה קיבוצית חדשה, שתעמוד מעל לתפיסות הצרות של עברים וערבים, הכרה קיבוצית שמית. אין זה אידיאל גזעי. זהו אידיאל הבנוי על שותפות של תרבות של מולדת ושותפות של היסטוריה.

המנשר העברי: עקרונות הפעולה השמית (מרכז הפעולה השמית, 1958), עמ' 11-12

אפרו-אסיה: כמדינה אסיאתית, חלק בלתי נפרד מן המרחב השמי, שותפה ישראל לגורלם של עמי אסיה ואפריקה, המשתחררים מכבלי האימפריאליזם הגלוי והמסווה.

ז'קלין כהנוב, "שחור על גבי לבן", בתוך: ממזרח שמש (יריב, 1978), עמ' 48-59

כשאני לעצמי הריני לבנטינית טיפוסית, במובן זה שאני מעריכה במידה שווה מה שקיבלתי ממוצאי המזרחי ומה שהוא עתה נחלתי בתרבות המערבית. הפריה הדדית זו, שבישראל קוראים לה "לבנטיניזציה", אני רואה בה העשרה ולא דלדול, ומתוך נקודת מבט זו אולי מותר לי לנסות ולהגדיר את המחלה המורכבת, המשולבת של שתי העדות הגדולות במדינת ישראל... אין כל חטא בכך שנכיר בעובדה שלפני ימים רבים התפלג העם היהודי לשני פלגים ראשיים, שהאחד מהם שטף לתוך העולם הנוצרי-המערבי ואילו השני זרם בעולם הלבנטיני-המוסלמי, ושם גם מתערבבים הם יחד במדינת ישראל הריהם נבדלים בעצמיותם, בקורותיהם, באורחות - חייהם - והרגשתם - שיש להם תקוות שונות ובעיות שונות...

ישראל נתונה במצב יחיד במינו, מאחר שתהליך זה של השפעת גומלין והשתנות הדדית חל בתחומי אותה ארץ, שהיא לבנטינית מבחינת מעמדה הגיאוגרפי בין מזרח למערב ומחמת עצם עירובם של יושביה. מתוך כך יכולה היא לצרף את שני היסודות העיקריים שבהרכבה לכלל אחדות דינאמית ויוצרת, כדוגמת התרבויות הלבנטיניות הגדולות של העבר - ביוני והאסלאם - שגם הן היו פרי עירוב של תושבים ותרבויות. כמו שהייתה בעצם גם אירופה המערבית בתקופת עיצובה...

התסיסה הנוכחית, שאינה מצטמצמת בתחומיה של עדה אחת ויחידה, פותחת פתח להרבה אפשרויות חיוביות. מכל מקום, חייבת הקבוצה השלטת להבין שהתבוללות היא תהליך דו-סטרי, שהתמורה נחוצה היא וטבעית, ושעל מנת לאפשר אותה חובה עליה להתנער מהרבה משפטים קדומים ומושגים משובשים, אפילו לחזור ולבדוק כמה מתפיסותיה ולמשוך ידה מן המונופול על המוסדות המפלגתיים

והממלכתיים. רק כך תחול התפתחות זו במסגרתה של חברה שאיננה משוסעת מדגים ומריבות, חשדות ופחדים. ככל שנרצה בידעים בתהליך התמורה הזה וככל שנכוונו בידעים, נצליח... מובן שישראל לא תוכל לצעוד לבדה עד סוף כל הדורות, גם לא תוכל לעשות שלום עם אנשים המכריזים על שנאתם אליה בעודם נתונים בשלב המפוצץ של הבריאה העצמית. אך במידה שלא תפחד מפני ה"לבנטיניזציה" שלה, אפשר שתסלול את הדרך לאיזה שלום לעתיד - לבוא שבמסגרתו יוכלו רבים, אם לא תמיד לשתף פעולה באורח ממש, הרי לפחות לגלות יתר סובלנות לגבי ההבדלים ביניהם. ישראל "תנצח" אולי דווקא אם תיתן דוגמא של לבנטיני מעורה היטב במקומו, שאינו מתכחש לשום צד של מורשתו תוך כדי יצירת ערכים משלו.